

УДК 343.351.03-57.36«364»

Т. І. Ковальова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ, А ТАКОЖ ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ЦИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Приділено увагу проблематиці притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені під час дії правового режиму воєнного стану, а також запобігання вчиненню цих правопорушень. Розглянуто шляхи систематизації чинного законодавства щодо підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них під час дії правового режиму воєнного стану. Крім того, у статті відображено динаміку показників боротьби з корупцією в Україні протягом останніх років та розвитку державних антикорупційних інституцій.

Ключові слова: корупційні кримінальні правопорушення, правовий режим воєнного стану, національна безпека, сектор безпеки і оборони, нормативно-правове забезпечення, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Президент України Володимир Зеленський 27 серпня 2023 р. в інтерв'ю журналістці Наталії Мосійчук заявив про те, що в Україні можуть прирівняти корупцію до державної зради, що діятиме до кінця воєнного стану. «Я поставив задачу. Законодавцям буде запропоновано прирівняти корупцію до державної зради на воєнний час. Я розумію, що це не може діяти постійно, але на воєнний час, я думаю, це допоможе», – сказав Президент [1]. За словами Глави держави, парламент має отримати таку пропозицію найближчим часом.

Водночас 30 серпня 2023 р. група народних депутатів України запропонувала внести до розгляду Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» [2].

Актуальність зазначеного питання зумовлена систематичними фактами корупції, про які періодично повідомляють правоохоронні органи та засоби масової інформації. Одночасно корупція у період воєнного стану є надзвичайно деструктивним явищем, яке послаблює обороноздатність країни, її армію та завдає не

меншої шкоди, ніж ворожі обстріли. Зміцнення антикорупційного законодавства і створення ефективних механізмів його виконання є ключовими завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу окресленій тематиці приділяє вітчизняний законодавець. Напрацьовано нормативні документи, які регулюють антикорупційну діяльність. Серед них: Кримінальний Кодекс України: із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 05.10.2023 р. № 2341-III [7]; Закон України «Про запобігання корупції» в ред. від 03.08.2023 р. № 1700-VII [5]; Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затверджена Законом України від 20.06.2022 р. № 2332-IX [4].

Вивченням проблем, що стосуються притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, займалися такі вчені, як О. М. Бандурка, Б. М. Головкін, О. Ю. Дрозд, А. П. Закалюк, А. Т. Комзюк, О. М. Костенко, А. О. Левчук, О. М. Литвинов, І. О. Луговий, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, Т. В. Хабаров та ін.

Поряд із цим вирішенню проблем корупційної злочинності та вдосконалюванню вітчизняного антикорупційного законодавства приділено увагу у працях Ю. В. Бауліна,

О. Ю. Бусол, О. М. Джужі, В. І. Шакуна, С. М. Шила.

Проте, незважаючи на значну кількість праць стосовно питань запобігання і протидії корупції, застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану дотепер належним чином не досліджено.

Метою статті є теоретичне узагальнення актуальних питань притягнення до відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення, вчинені під час дії правового режиму воєнного стану, а також запобігання вчиненню цих правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Проблема корупції для нашої країни – це не нове явище. Згідно з індексом сприйняття корупції 2022 (CPI), який базується на даних з різних джерел, що описують, як представники бізнесу та експерти з відповідної країни сприймають рівень корупції у державному секторі, Україна отримала 33 бали із 100 можливих і посіла 116-те місце із 180 країн. Цю сходинку разом із нашою країною поділили Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал нас випереджають Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне. А на бал менше, ніж Україна, – Домініканська Республіка, Кенія та Нігер [3].

Набрані Україною 33 бали у 2022 р. – це найвищий показник нашої країни з часу запуску оновленої методології CPI. Таким чином, за останні 10 років показник корупційних ризиків України зріс на 8 балів (рис. 1).

Попри російське вторгнення, наша країна показала, що її прогрес у боротьбі з корупцією – це сталий процес, який триває навіть у найскладніший період існування держави.

З огляду на зазначене антикорупційною організацією TRANSPARENCY INTERNATIONAL відмічено, що агресія з боку Росії стала своєрідним іспитом для всіх українських державних інституцій, у тому числі й для органів антикорупційної системи, створених уже після Революції Гідності. Робота антикорупційних органів, попри деякі обмеження, зумовлені воєнним часом, все одно проводилася, а її результати були помітними. Також саме у 2022 р. відбулася низка позитивних зрушень в антикорупційній сфері, зокрема: ухвалено державну Антикорупційну стратегію, призначено керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), що стало рушійною силою для активізації розслідувань щодо топкорупції. Крім того, свою ефективність показав Вищий антикорупційний суд – за 2022 рік суд розглянув 49 справ, серед яких 37 – із винесенням вироків [3].

Рисунок 1 – Результати досліджень за індексом сприйняття корупції в Україні протягом 2013–2022 років

В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20 червня 2022 р. № 2322-ІХ, зазначено, що результати соціологічних досліджень засвідчують, що частка громадян, які мають безпосередній досвід корупції, протягом останніх років суттєво зменшилася (у 2013 р. такий досвід мало близько 60 %, станом на початок 2020 р. – не більше 40 % громадян). Спостерігається поступове поліпшення порівняльних показників рівня корупції в Україні.

Це підтверджує, що досягнутий за останні роки прогрес не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним. Європейська комісія у висновку щодо заявок на членство в Європейському Союзі, поданих Україною, Грузією та Республікою Молдова від 17 червня 2022 р., зазначила, що Україна досягла значного прогресу на шляху до верховенства права, проте подальша боротьба з корупцією залишається однією з основних вимог суспільства [4].

Попри доволі тривалу дискусію у колах теоретиків і практиків, є чимало проблемних питань, пов'язаних з корупційними правопорушеннями та відповідальністю за них. Так, варто з'ясувати, що в розумінні українського законодавця та міжнародного досвіду стосовно вказаного питання все-таки входить до складу корупції, що слід розуміти під корупційними злочинами, і які кримінально-правові наслідки їх вчинення з позиції національного законодавства.

Згідно з вимогами Закону України «Про запобігання корупції» під корупцією розуміється використання особами, зазначеними і перерахованими у відповідному нормативному акті, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди вказаній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [5].

Закон оперує двома схожими термінологічно поняттями: «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане з корупцією». При цьому визначає, що корупційним правопорушенням слід розуміти діяння, що

містить ознаки корупції, вчинене вказаною в законі особою, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

Як зазначає В. С. Міфтахутдінов, з огляду на сучасний незавершений формат вітчизняного законодавства у сфері кримінальних проступків, про які йдеться у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, під корупційними правопорушеннями, за які передбачена кримінальна відповідальність, розуміються корупційні злочини [6].

Також трактування корупційних злочинів надаються в окремих положеннях Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27 січня 1999 р. (м. Страсбург) (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.), Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 174) від 4 листопада 1999 р. (м. Страсбург) (ратифікована Україною 16 березня 2005 р.), Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 р.).

Характерним для вітчизняного кримінального законодавства є те, що бракує системного підходу до розуміння корупційних злочинів та відповідальності за них. Так, корупційні злочини не наведені в однойменному розділі Кримінального кодексу (КК) України, що є абсолютно виваженим і правильним кроком з огляду на традицію формування структури кримінального закону та поширення корупційних проявів майже на всі сфери життєдіяльності суспільства. Окрім цього, кримінальний закон не містить визначення поняття корупційного злочину і розкриває його зміст шляхом перерахування у ст. 45 усіх діянь, що можуть бути віднесені до корупційних.

Зокрема, у примітці до ст. 45 КК України визначено, що під корупційними кримінальними правопорушеннями розуміються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 369-2 цього Кодексу [7].

Отже, коло корупційних злочинів законодавець умовно поділив на 2 групи. До першої групи належать:

– привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України);

– порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України);

– викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України).

Це діяння, які у своєму «чистому» вигляді не є корупційними, а можуть бути віднесені до таких лише з огляду на їх вчинення певними категоріями осіб, визначених у ч. 3, 4 ст. 18 КК України та у примітці до ст. 364 КК України.

Другу групу кримінально караних діянь, що віднесені до корупційних, становлять уже власне корупційні злочини, які виключно містять у собі протиправну корупційну складову:

– нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених

бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України);

– підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України);

– зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);

– зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України);

– зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України);

– прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України);

– незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України);

– підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України);

– підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України);

– пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України);

– зловживання впливом (ст. 369-2 КК України).

На думку В. С. Міфтахутдінова, відсутність єдиного узагальнюючого поняття «корупційного злочину» є виправданим кроком з огляду на неможливість адаптування та поширення певного тлумачення такого поняття на обмежене коло діянь. Неможливо розробити настільки узагальнену правову конструкцію, яка б відображала абсолютно всі прояви (ознаки) корупції. А тому застосування такого певною мірою оригінального підходу до виокремлення діянь, які є корупційними, є абсолютно логічним [6].

З іншого боку, якісне наповнення такого переліку все ж можна поставити під сумнів. Зокрема, певні діяння, що входять до першої групи корупційних злочинів (діяння, передбачені статтями 262, 308, 312, 313, 320, 410 КК України), чинні міжнародні правові акти не відносять до корупційних.

Аналізуючи зміни, які відбулися в антикорупційному законодавстві протягом останніх років, слід зауважити, що кримінальну відповідальність за вчинення корупційних правопорушень значно посилено, зокрема:

1) до змісту Особливої частини КК України було включено нові склади корупційних злочинів,

було посилено кримінальну відповідальність у частині видів та розмірів санкцій, встановлено неможливість застосування деяких положень до осіб, засуджених за корупційні злочини, інституту звільнення від кримінальної відповідальності або звільнення від покарання та від відбування покарання, розширено коло осіб, до яких застосовуються інші заходи кримінально-правового характеру;

2) більшість корупційних злочинів передбачають у санкціях статей як додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; у випадку відсутності такого виду покарання в санкції статті воно може бути призначено судом за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК України);

3) деякі санкції статей за корупційні злочини передбачають можливість призначення одразу двох додаткових покарань – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскацію або штраф (ст. 364 КК України);

4) унеможливлення застосувати до особи, яка вчинила корупційний злочин, багатьох положень про звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та його відбування, певних положень, що поліпшують становище особи у разі призначення покарання;

5) вчинення корупційних злочинів може бути підставою застосування спеціальної конфіскації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб тощо.

Висновки

З огляду на викладене й з урахуванням показників антикорупційних розслідувань 2022 р., а також безперечного факту того, що корупція є внутрішнім ворогом, боротьба з яким завжди на часі, сьогодні українським суспільством сформовано запит на значно жорсткіші міри покарання корупціонерів, оскільки основним аргументом і рупором боротьби з корупцією є кримінальна відповідальність за вчинені корупційні правопорушення.

Насамперед це стосується таких корупційних кримінальних правопорушень, як:

– привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету без установлених бюджетних призначень або з їхнім перевищенням;

– зловживання владою або службовим становищем;

– прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою;

– незаконне збагачення; зловживання впливом.

При цьому склад наведених злочинів має бути доповнений кваліфікуючою ознакою – вчинення під час дії правового режиму воєнного стану.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення і запровадження нових законів, які б забезпечили більшу прозорість, відповідальність та контроль у секторі безпеки і оборони для побудови ефективного правового механізму функціонування суб'єктів сектору безпеки і оборони в умовах спеціальних правових режимів.

Перелік джерел посилання

1. Інтерв'ю Володимира Зеленського Наталії Мосейчук за підсумками ключових подій серпня 27.08.2023. URL: <http://surl.li/fofhu> (дата звернення: 04.10.2023).

2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» від 30.08.2023 р. № 9659. URL: <http://surl.li/kpoeuw> (дата звернення: 04.10.2023).

3. Індекс сприйняття корупції – 2022. Transparency International Ukraine. 31.01.2023. URL: <http://surl.li/eqjkh> (дата звернення: 07.10.2023).

4. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки : затв. Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <http://surl.li/ddwrn> (дата звернення: 07.10.2023).

5. Про запобігання корупції : Закон України в ред. від 03.08.2023 р. № 1700-VII. URL: <http://surl.li/hwce> (дата звернення: 07.10.2023).

6. Міфтахутдінов В. С. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення. *Юридична газета*. 2019. № 25 (575). URL: <http://surl.li/ogqyp> (дата звернення: 07.10.2023).

7. Кримінальний Кодекс України : зі змінами, внесеними згідно із Законом України в ред. від 05.10.2023 р. № 2341-III. URL: <http://surl.li/hwcs> (дата звернення: 05.10.2023).

8. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 444 с.

9. Новіков О. В. Особливості юридичної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права та інших суб'єктів приватної сфери за вчинення корупційних та

пов'язаних із корупцією правопорушень в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 79. С. 34–47.

10. General Assembly adopts UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December / United Nations official. 2003. URL: <http://surl.li/ograg> (Accessed: 07.10.2023).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2023 р.

UDC 343.351.03-57.36«364»

T. Kovalova

CURRENT ISSUES OF PROSECUTION FOR CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES COMMITTED DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE, AS WELL AS PREVENTING THE COMMITMENT OF THESE OFFENSES

The article is devoted to the issue of prosecution for corruption criminal offenses committed during the legal regime of martial law, as well as prevention of these offenses. The relevance of the problem, as well as the object and subject of the research are outlined. Various sources were used for the analysis, including legislative acts, scientific publications and reports.

The article provides a rationale for the most important task of Ukrainian society in the conditions of a full-scale Russian invasion of Ukraine, namely, the preservation of statehood and territorial integrity, taking into account the challenges that came with the war, and is a serious problem of the stability and security of society, a threat to the stability of legal institutions, democratic values and the rule of law. Special attention is drawn to corruption, which to this day remains one of the most complex and still unsolved problems in Ukraine, and also, along with war, serves as a threat to the security stability of the state, the development of democracy and the preservation of ethical values.

The rationale for the need to introduce the best international practices, standards and rules, which will allow strengthening the legal and regulatory regimes in the fight against corruption, as well as preserve the gains made by Ukraine in the prevention of corruption in peacetime, is presented. Further steps in the fight against corruption are proposed, which consist in realizing the need for a maximum revision of regulatory acts through the prism of the existing situation, and developing a basis for effective post-war legislation with the aim of not bringing corruption to a permanent level, but realizing its destructive effect.

The article also considers ways of systematizing the current legislation regarding the approach to understanding corruption crimes and responsibility for them during the legal regime of martial law. In addition, the article reflects the dynamics of anti-corruption indicators in Ukraine in recent years and the development of state anti-corruption institutions.

Keywords: *corruption criminal offenses, legal regime of martial law, national security, security and defense sector, regulatory and legal support, criminal liability.*

Ковальова Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України
<http://orcid.org/0009-0001-0668-3047>